

KISHILAR O‘RTASIDAGI SALOMLASHISH VA MUOMALA MADANIYATI

Umrizaqova Oynura Hamidovna Urganch davlat universiteti Pedagogika fakulteti Madaniyat va san’at muassasalarini tashkil etish hamda boshqarish yo‘nalishi 4-bosqich talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada insonlararo munosabatlarda madaniyat tushunchasining qay darajada ahamiyatligi, salomlashish va muomala madaniyatining madaniyatlikka muvofiq va muvofiq bo‘lmagan ko‘rinishlari ilmiy asoslab berilgan.

Tayanch tushunchalar: Jargonlar, madaniyat, etika, etiket.

"G'azal mulking sultoni", o'zbek tiliga yangi hayot baxshida etgan, uning qadr-qimmatini yuksaklarga ko'targan buyuk qalam sohibi Alisher Navoiy inson va hayvon o'rtasidagi farqli jihatlaridan biri sifatida birinchi o'rinda til, ikkinchidan esa tafakkur boyligi ekanligini asoslab bergan. Shu o'rinda inson va hayvonlar o'rtasidagi yashash sharoiti, turish-turmushini taqqosan olib qararak, yana bir tafovut yuzaga kelishiga guvoh bo'lamiz. Bu - MADANIYAT va MADANIYATSIZLIK tafovutlaridir. Qarabsizki, hammaga ma'lum, inson o'zidagi yana bir muhim jihat - madaniyatligi bilan hayvondan farq qiladi. Madaniyatli bo'lish uchun insondan ko'p narsa talab qilinmaydi, shunchaki, insonga xos yashash ko'nikmasiga ega bo'lsa shuning o'zi yetarli. Madaniyat insonlarning yurish-turishi, yashash sharoiti, muomala-munosabati jamiyatlardagi o'rni va hokozalarda o'zini namoyon etadi. Insondagi madaniyatlikning poydevori sifatida esa salomlashish va muomala madaniyati kabi ikki fazilatni alohida takidlash lozim. Xo'sh, kishining qay darajada madaniyatli ekanligini nima uchun aynan salomlashish va muomala jihatidan tahlil qilamiz. Chunki inson birinchi galda og'zidan chiqqan bir og'iz so'zi va kishilar bilan muomalasida kimligini namoyish qiladi. Jumladan, S.Ro'zimboyev "Madaniyat va madaniyatlik" risolasida salomlashish madaniyatiga xos va xos bo'lmagan unsurlarni farqlab: "Insonning madaniyatdan qay darajada xabardor ekanligi uning salomlashishidayoq darhol ko'zga tashlanadi. Shuning uchun har bir kishi, eng avvalo, salomlashish madaniyatini egallab olishi zarur... . Salomlashganda ilgari ikki qo'lini birga uzatish rasm bo'lgan. Hozir bu udum yo'qolib borayotir. Bir

qo‘l bilan salomlashsa ham bo‘laveradi. Lekin chap qo‘lni albatta ko‘krakka qo‘ygan yaxshi. Yoshlar kattalar bilan salomlashganda qo‘l uzatmasdan "Assalom-u alaykum" desa tuzuk bo‘ladi...¹" Risolada, shuningdek, qayerlarda, qanday vaziyatlarda salomlashish mumkin emasligi ham ta‘kidlangan: "Hojatxonada holahvol so‘rashish va salomlashish madaniyatsizlikdir. Yoshlarning bosh urishtirib salomlashishi ¹qadriyatlarimizga mutlaqo ziddir. Ba‘zilar qo‘lida qalam, kalit yoki boshqa predmetlarni tutgan holda ham salomlashadi, bu ham madaniyatsizlikdir...²". Shu jumladan salomlashish madaniyati buziladigan holatlarga quyidagilarni misol qilish o‘rinli:

1. Og‘izda biror narsani chaynayotib yoki ovqatlanib o‘tirganda salomlashish;
2. Ayol kishining begona erkak bilan qo‘l tutib, o‘pishib, bosh yoki oyoq urishtirib salomlashishi;
3. O‘zidan yuqorida o‘tirgan (mashinada, otda, yuqoriroq joyda) kishining pastdagi kishiga salom berishi. (Bunday hollarda pastda turgan kishi yuqoridagi odamga birinchi salom beradi).
4. Assalom-u alaykum so‘zini qisqartirish, talaffuzni buzish orqali salomlashish;
5. Qo‘lni siqib qo‘ymasdan shapaloq urib salomlashish;
6. Dasturxon atrofida birma-bir qo‘l berib ko‘rishish;
7. Chap qo‘l bilan salomlashish;
8. Hojatxonadan chiqqach qo‘lni yuvmasdan turib qo‘l berib salomlashish;

Shuningdek, "Professional etika va etiket" to‘plamida ham salomlashishning madaniyatga zid ko‘rinishlari: "Salomlashganda jargon, ko‘cha so‘zlarini, buzib talaffuz etiladigan “privetik”, “salyutik”, “chao”, “poka”kabi so‘zlarni ishlatmaslik maqsadga muvofiq. ayol kishini qo‘lni ko‘p ushlab turish mumkin emas, bu uni noqulay vaziyatga solib qo‘yishi mumkin. Ostonada, stol ustidan qo‘l berib so‘rashish xunuk ko‘rinadi³", - deya ta‘kidlangan.²

Salomlashish madaniyatidan keyin har doim ikkinchi o‘rinda muomala madaniyati turadi. Chunki har qanday shaxs atrofidagilarning diqqat -etiborini, hurmatini o‘zining chiroyli, xolisona muomalasi bilan o‘ziga jalb qiladi. Ayniqsa, samimiy tabassumi orqali. Ming afsuski, bugungi kunda kishilar o‘rtasidagi muomala madaniyatida sezilarlicha bo‘shliqlar yuzaga kelmoqda. Ko‘cha-ko‘yda, to‘y-bazmlarda,³ bozor yoki gavjum aholi maydonlarida kishilarning bir-biriga

¹ - Ro‘zimboyev Safarboy. "Madaniyat va madaniyatlik". Risola. Urganch-2021. 4-bet

² - Ro‘zimboyev Safarboy. "Madaniyat va madaniyatlik". Risola. Urganch-2021. 5-bet

³ - Professional etika va etiket. Toshkent-2017. 49-bet

³ - Professional etika va etiket. Toshkent-2017. 49-bet

bo‘lgan be⁴hurmatligiga guvoh bo‘lamiz. Ayniqsa, muomala madaniyatiga mutlaqo zid jargonlar, chet tilidan kirib kelgan qo‘pol so‘zlar, tag ma'noga ega buzuq iboralar quloqqa chalinadi. Bular insoniy muomala madaniyatining buzilayotgan ko‘rinishlaridir. "YUrish-turish vaziyatlari qanchalik ahamiyatga ega bo'lsa, so'zlashish ohangi ham shunchalik ahamiyatga ega. Bitta so'z yoki iboraning o'zi qanday ohangda aytilganligiga qarab bizga har xil ta'sir etishi mumkin. Ko'pincha aytilgan so'z emas, balki haqoratomuz ohang kishini ranjitadi. Go'zal muomala inson dilini qanchalik xushnud etsa, aksincha achchiq so'z, qo'pol muomala inson qalbini larzaga soladi. Agar suhbatdoshingizning nutqi jargon so'zlar bilan to'lib-toshgan bo'lsa, o'zi qiynalib poyma-poy gapirsa, talaffuzi yaxshi bo'lmasa, ohangi quloqqa yoqmasa, eng mazmundor suhbat ham o'z qimmatini yo'qotadi⁴" Muomala madaniyatida o‘zaro hurmat ham alohida ahamiyatga ega. O‘zaro suhbatlarda bir-birini kesatish, ustidan kulish, yoki yerga urish, mensimaslik ishoralarini qo‘llash odibsizlikdan nishonadir. Katta davralarda yoinki, o‘zaro bazmlarda kimnidir g‘iybat qilish, birovni -birovga yomon ko‘rsatishga harakat qilish avvalo, so‘zlovchining boshqalar oldidagi hurmatini yo‘qqa chiqarishi kundek ravshan. "G‘iybat gapdan saqlangan kishi obro‘ topadi. Birovni masharalash, kalaka qilish o‘ta madaniyatsizlik hisoblanadi⁵".

Hozirgi kunda yoshlar orasida bir-biri bilan o‘zlarining moddiy hayoti to‘g‘risida haddan ziyod maqtanib gaplashishlari, ayrimlarining ismlarini buzib yoki qisqartirib aytishlari kabi hodisalar odat tuyaylangan. Ismni qisqartirib aytish juda xunuk holat ham madaniyatsizlikning bir belgisidir. Bundan tashqari, kishilarning bir-biriga murojaat qilishlari bo‘yicha ham belgili va me‘yoriy qoidalar mavjud. "«Amaki», «xola», «tog'a», «opoqi», «kelinoyi» va boshqa qarindoshlar o'rtasida shevadan kelib chiqqan xolda murojaat qilish mumkin. «YAxshi yigit» yoki «yaxshi qiz» degan so'zlar yoshlarga qarata qo'llaniladi. Rasmiy murojaatlarda «xonimlar va janoblar» deb jamoatga murojaat qilinadi. Rasmiy murojaatlar mehnat jamoasida rahbarga, ishlab chiqarish korxonalarida etakchi mutaxassisga, ta‘lim muassasalarida ta‘lim beruvchi ustozga, harbiy va huquq tartibot organlarida unvoni katta zobitlarga, davlat ahamiyatiga molik tadbirlarda jinsga qarab yoki barchaga rasmiy murojaat qilinadi⁶". Har qanday munosabatning ijobiyligini ta‘minlaydigan vosita bu murojaatning to‘g‘ri, xolis, chiroyli qilinishidir. O‘zingizdan katta yoshdagi ayollar yoki erkaklarga, keksalarga "hoj

⁴ - Professional etika va etiket. Toshkent-2017. 41-bet

⁵ - Ro‘zimboyev Safarboy. "Madaniyat va madaniyatlilik". Risola. Urganch-2021. 7-bet

xotin", "hey chol", "kampir" kabi murojaatlar umuman o‘rinsiz. Bu sizning oilada tarbiya ko‘rmaganligingizni anglatadi. "Keksa kishiga "Otajon", yoshga "yigitcha yoki o‘g‘lim" deb murojaat qilsangiz muomala tezda iziga tus⁵hib ketadi. Murojaatdan keyin gapni iltimosga moyil tarzda olib boring, ish bitgach, albatta, minnatdorchilik bildiring va uzr aytib xayrlashing⁷". Siz kim bilan qanday ishni boshlashingizdan, qanday aloqani yo‘lga qo‘ymoqchiligingizdan qati nazar muomalangiz sherigingizga manzur bo‘lmasa, yoki u sizning o‘z manfaatigizni oylashdek madaniyatsizlarcha munosabatingizni sezib qolsa qadr-qimmatigizdan umid qilmay qo‘yavering. Xullas, insonning inson maqomini saqlab qola olish yoki olmasligi uning Madaniyatiga bog‘liq. Madaniyatsizlik yarim hayvoniylikdan dalolatdir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Ro‘zimboyev Safarboy. "Madaniyat va madaniyatlilik". Risola. Urganch-2021.
2. Professional etika va etiket. Toshkent-2017.

Research Science and Innovation House

⁶ - Professional etika va etiket. Toshkent-2017. 51-bet

⁷ - Ro‘zimboyev Safarboy. "Madaniyat va madaniyatlilik". Risola. Urganch-2021. 6-bet

